

РОЗДІЛ 9

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.16

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-9/47>

СУДОВИЙ РОЗСУД І ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО СУДДІ

JUDICIAL JUDGMENT AND DISCRETIONARY POWERS IN THE ACTIVITIES OF THE INVESTIGATING JUDGE

Дзюбак О.В., аспірант кафедри кримінального права та процесу
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Стаття присвячена дослідженню дискусійних питань судового розсуду і дискреційних повноважень в діяльності слідчого судді під час здійснення судового контролю в кримінальних провадженнях. У роботі акцентується увага на проблемних питаннях розуміння сутності та правової природи досліджуваних понять, зокрема аналізуються дискусійні підходи вчених щодо їх визначення, а також й розуміння співвідношення досліджуваних явищ, акцентується увага, що законодавчо не врегульованим залишається питання встановлення ступеня свободи органів державної влади у ході здійснення владних повноважень, а також визначення меж судового розсуду під час розгляду провадження. У статті аналізується судова практика, зокрема Верховного Суду, в якій сформульовані правові позиції щодо розуміння дискреційних повноважень і судового розсуду, поняття судової дискреції (судового розсуду) у кримінальному судочинстві, яке охоплює повноваження суду (права та обов'язки), надані йому державою, обирати між альтернативами, кожна з яких є законною, інтелектуально-вольову владну діяльність суду з вирішення у визначених законом випадках спірних правових питань, виходячи із цілей та принципів права, загальних засад судочинства, конкретних обставин справи, даних про особу винного, справедливості й достатності обраного покарання. Піддаються критиці підходи науковців, згідно з якими судовий розсуд і дискреційні повноваження є тотожними, іншими словами – синонімічними поняттями. Дискреційні повноваження слід розглядати як різновид прав та обов'язків наділеного владою суб'єкта (специфічний вид повноважень). Доводиться, що до змісту повноважень слідчого судді ніяк недоцільно включати такі правові явища як правосвідомість, процесуальну діяльність, фактичні обставини кримінального провадження тощо. У роботі доводиться, що судовий розсуд включає в себе реалізацію дискреційних повноважень, визначених чинним кримінальним процесуальним законодавством, більше того, власне реалізація такого розсуду охоплює й застосування правових норм-цілей, правових норма-засад, зобов'язань держави щодо дотримання прав людини і громадянина. У підсумку пропонуються шляхи подальшого розвитку доктринальних положень щодо розуміння понять «судовий розсуд» і «дискреційні повноваження».

Ключові слова: кримінальне провадження, судовий контроль, слідчий суддя, судовий розсуд, дискреційні повноваження.

The article is devoted to the study of controversial issues of judicial discretion and discretionary powers in the activities of an investigating judge during the exercise of judicial control in criminal proceedings. The work focuses on problematic issues of understanding the essence and legal nature of the concepts under study, in particular, it analyzes the controversial approaches of scientists to their definition, as well as understanding the correlation of the phenomena under study, it emphasizes that the issue of establishing the degree of freedom of state authorities in the exercise of power, as well as determining the limits of judicial discretion during the consideration of proceedings, remains unregulated by law. The article analyzes the judicial practice, in particular of the Supreme Court, which formulates legal positions on the understanding of discretionary powers and judicial discretion, the concept of judicial discretion (judicial discretion) in criminal proceedings, which encompasses the powers of the court (rights and obligations) granted to it by the state to choose between alternatives, each of which is lawful, the intellectual and volitional power activity of the court to resolve in cases specified by law controversial legal issues, based on the goals and principles of law, general principles of judicial proceedings, specific circumstances of the case, data on the identity of the guilty party, the fairness and sufficiency of the chosen punishment. The approaches of scholars are criticized, according to which judicial discretion and discretionary powers are identical, in other words, synonymous concepts. Discretionary powers should be considered as a type of rights and obligations of a subject endowed with power (a specific type of authority). It is proved that it is inexpedient to include in the content of the powers of an investigating judge such legal phenomena as legal awareness, procedural activity, actual circumstances of criminal proceedings, etc. The work proves that judicial discretion includes the implementation of discretionary powers defined by the current criminal procedural legislation, moreover, the actual implementation of such discretion also covers the application of legal norms-goals, legal norms-principles, and state obligations to respect human and citizen rights. As a result, ways are proposed for the further development of doctrinal provisions regarding the understanding of the concepts of "judicial discretion" and "discretionary powers".

Key words: criminal proceedings, proceedings, judicial control, investigating judge, judicial discretion, discretionary powers.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Науковці у галузі кримінального процесуального права, а також й інших галузей юридичної науки, здійснили чимало наукових досліджень проблем дискреційних повноважень та суддівського розсуду, однак й до сьогодні залишаються неоднозначно вирішеними питання щодо розуміння правової природи, сутності та співвідношення цих понять тощо. Разом з тим, законодавчо не врегульованим залишається питання вста-

новлення ступеня свободи органів державної влади у ході здійснення владних повноважень, а також визначення меж судового розсуду під час розгляду провадження [3]. Більше того, існування дискусійних моментів значною мірою ускладнює подальше удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства і породжує неоднозначну судову практику. Від набрання чинності КПК України 2012 р. минув значний проміжок часу, до нього були внесені численні зміни та доповнення, однак попри зростання уваги науковців та практичних працівників до

© Дзюбак О.В., 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

проблематики судового розсуду, вирішення низки проблем удосконалення законодавства щодо здійснення судового контролю в кримінальних провадженнях вимагає подальшої розробки відповідних науково-теоретичних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів дискреційних повноважень та судового розсуду у кримінальному процесуальному праві, а також і в інших галузях права, присвячені численні праці науковців, зокрема ці питання досліджували В. М. Венгер, О. Л. Жильцов, П. В. Куфтирєв, І. В. Слободенюк, О. О. Торбас, А. Р. Туманянц, А. В. Шевченко, О. Г. Шило та ін.

Формулювання мети статті. Метою дослідження є творче узагальнення підходів вчених до розуміння понять дискреційних повноважень і судового розсуду з подальшим визначенням можливих шляхів удосконалення як законодавчого регулювання здійснення судового контролю, так і судової практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «розсуд суду», «суддівський розсуд» доволі неоднозначно визначається у теорії кримінального процесуального права, висловлюються різні думки стосовно його сутності та правової природи. Окремі вчені фактично отождествлюють розсуд суду із дискреційними повноваженнями судді, таким чином породжуються сумніви щодо доцільності використання таких понять як окремих. Також, можна зустріти погляди, в яких практично отождествлюється розсуд суду і дискреційні повноваження судді, відповідно такі поняття є рівнозначними і допускається використання в юриспруденції кожного із них. Крім того, висловлюються думки, що розсуд суду і дискреційні повноваження судді є самостійними правовими поняттями, зміст та обсяг яких не є тотожним.

З точки зору етимології, *дискреція* – це вирішення посадовою особою або державним органом якого-небудь питання за власним розсудом [1, с. 298]. П. В. Куфтирєв вважає, що суддівський (судовий) розсуд (дискреція) – це вихідний принцип здійснення правосуддя, що полягає у гарантуванні суб'єктові правозастосування (судді) правомочностей щодо обрання найбільш оптимального варіанту вирішення правового питання, відповідно до нормативно визначених меж, вихідних засад та цілей права, конкретних обставин справи [7, с. 7]. О. Л. Жильцов стверджує, що судова дискреція (суддівський розсуд) – це вид правозастосовної діяльності, який передбачає надання для суду у випадках, передбачених правовими нормами, повноважень з вибору рішення у межах, встановлених законом, виходячи із принципів права, моралі та конкретних обставин справи з метою винесення законного, справедливого та обґрунтованого рішення [4, с. 15]. Верховний Суд сформулював правову позицію, згідно з якою поняття судової дискреції (судового розсуду) у кримінальному судочинстві охоплює повноваження суду (права та обов'язки), надані йому державою, обирати між альтернативами, кожна з яких є законною, інтелектуально-вольову владну діяльність суду з вирішення у визначених законом випадках спірних правових питань, виходячи із цілей та принципів права, загальних засад судочинства, конкретних обставин справи, даних про особу винного, справедливості й достатності обраного покарання тощо. Підставами для судового розсуду при призначенні покарання є: кримінально-правові відносно-визначені (де встановлюються межі покарання) та альтернативні (де передбачено декілька видів покарань) санкції; принципи права; уповноважувальні норми, в яких використовуються щодо повноважень суду формулювання «може», «вправі»; юридичні терміни та поняття, які є багатозначними або не мають нормативного закріплення, зокрема «особа винного», «щире каяття» тощо; оціночні поняття, зміст яких визначається не законом або нормативним актом, а правосвідомістю суб'єкта правозастосування [9]. Хоч

у судовому рішенні вирішувалося питання про застосування норм матеріального кримінального права, тим не менш, зазначені положення, на нашу думку, цілком актуальні і для вирішення процесуальних питань. Більше того, Верховний Суд опублікував науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією [8]. У цьому висновку зазначається, що дискреційне повноваження може полягати у виборі діяти чи бездіяти. Якщо діяти – у виборі варіанта рішення чи дії серед варіантів, що прямо або опосередковано закріплені в законі. Важливою ознакою такого вибору є те, що він здійснюється без необхідності узгодження з іншим суб'єктом обраного варіанта. Відповідно, сам вибір варіанту передбачає встановлення фактичних обставин справи й надання їм юридичної оцінки; пошук відповідної норми права та перевірку її дії або вирішення питання щодо застосування аналогії (закону); з'ясування змісту норми права (тлумачення правової норми); здійснення вибору оптимального варіанту рішення, вчинення дій, утримання від дій. Таке право органу влади (посадової особи) обумовлене певною свободою, тобто, розсудом, в оцінюванні, діях або утриманні від дій (бездіяльності), а якщо у діях – то у виборі одного з варіантів рішень (дій) чи правових наслідків. Це вибір лише однієї із законних альтернатив, однак вибір може здійснюватися між двома й більше альтернативами. При цьому, вибір може бути обмеженим, коли всі альтернативи, з яких слід вибирати, вичерпно передбачені законом (закритий перелік альтернатив). Крім того, вибір може здійснюватися з невизначеною кількістю альтернатив, тобто вибір може бути необмеженим [8]. Серед науковців існує єдність щодо того, що дискреційне повноваження може полягати у виборі діяти, чи без діяти, а якщо діяти, то у виборі варіанту рішення чи дії серед варіантів, що прямо або опосередковано закріплені у законі. Важливою ознакою такого вибору є те, що він здійснюється без необхідності узгодження варіанту вибору із будь-ким [8]. Зважаючи, що зазначені міркування більшою мірою стосуються органів державної влади загалом, вони значною мірою можуть бути застосовані і для поглиблення розуміння судового розсуду під час здійснення судового контролю в кримінальних провадженнях.

О. О. Торбас виловив думку, що розсуд у кримінальному процесі визначається як повноваження, яке полягає в прийнятті за допомогою інтелектуально-вольового механізму одного обов'язкового для виконання юридично значущого законного рішення з декількох запропонованих кримінальним процесуальним законодавством альтернатив відповідно до обставин конкретного кримінального провадження з урахуванням засад кримінального провадження, професійного досвіду правозастосовника, судової та слідчої практики, моральних та етичних характеристик суб'єкта правозастосування, задля найкращого забезпечення приватних та публічних інтересів у кримінальному провадженні [11, с. 114]. Варто зауважити, що автором була зроблена спроба розробити універсальну дефініцію розсуду. О. Л. Жильцов дослідивши існуючі наукові підходи до визначення суддівського розсуду зробив висновок про наявність двох основних груп концепцій судового розсуду: динамічних і статичних. На його думку, динамічна концепція визначає розсуд у діяльності суду як інтелектуально-вольову владну діяльність, сутність якої полягає у наданні правозастосовному суб'єкту у відповідних випадках повноваження вирішувати спірне правове питання, виходячи із цілей та принципів права, інших загальних положень закону, конкретних обставин справи, справедливості тощо. У свою чергу статична концепція визначає природу розсуду з позицій змісту повноважень суду, що становлять його права та обов'язки, тобто правомочність суду, надану державою [4]. П. В. Куфтирєв пропонує дефініцію поняттю меж суддівського розсуду як

визначених системою права рамкових умов правомірності обрання найбільш оптимального варіанту вирішення правового питання, відповідно до нормативно визначених принципів, засад і цілей права та конкретних обставин справи [7, с. 7]. О. В. Шевченко розглядає надання суддям права приймати рішення на власний розсуд є безумовно ознакою правової держави, однак визначення необхідних у демократичному суспільстві меж такого розсуду як раз і буде свідченням того, що мету правосуддя досягнуто. В юридичній літературі в основному виділяють два типи обмежень (меж) суддівського розсуду – процедурні (коли суддя робить вибір стосовно дотримання вимоги справедливості суддівського розсуду) та матеріальні (коли суддя відносно доводів, що він бере до уваги, застосовує вимогу розумності). При характеристиці процедурних обмежень особлива увага звертається на те, що застосування суддівського розсуду повинно бути завжди мотивовано. Варто визнати, що обов'язок викласти мотиви відноситься до найважливіших проблем, з якими зіштовхується суддя, котрий прагне застосувати суддівський розсуд. При аналізі матеріальних обмежень підкреслюється, що розумність вибору визначається світоглядом судді. Він, у свою чергу, ґрунтується на особистому досвіді судді (його особистості й емоційності) і на соціальних принципах, які визначають його розуміння судової функції [12, с. 114–115].

В. М. Венгер зауважує, що питання обмеження дискреційних повноважень є доволі складнішим, оскільки ключовим тут є принцип законності, відповідно до якого органи повинні насамперед діяти на основі положень законів, але закони не є всеохопними за своїм змістом, більше того, правове регулювання всіх суспільних відносин є неможливим і непотрібним. Певна міра розсуду повинна залишатись за органами державної влади, але її межа повинна бути мінімально достатньою для уникнення свавілля та корумпованості. Як зауважує Європейський суд з прав людини, «... і закон має з достатньою чіткістю визначати межі такої дискреції, наданої компетентним органам, і порядок її здійснення, з урахуванням законної мети даного заходу, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання». Надання необмежених повноважень органам виконавчої влади як у цілому, так і стосовно певного конкретного випадку різко суперечить принципу верховенства права. Щодо обмеження дискреції в діяльності судової гілки влади, то це питання є особливо складним. Це зумовлено тим, що сама концепція верховенства права передбачає суд як найдієвіший інструмент її застосування, адже тільки суд може вийти за межі формального права та визначити доцільне та належне регулювання в кожній конкретній ситуації. Як бачимо, це вимагає надання суду можливості розсуду на момент ухвалення рішень, тобто дискреційних повноважень. Необхідність судового розсуду зумовлена як діяльністю виконавчої, так і законодавчої гілок влади. Справа в тому, що виконавча влада, застосовуючи повноваження, в будь-якому випадку повинна бути об'єктом ретроспективного судового контролю. Якщо ухвалене в рамках закону рішення органу виконавчої влади породило правову проблему, то це може вирішуватися судом на основі того ж закону. Розв'язання проблеми вимагатиме від суду виходу за рамки як мінімум конкретного закону або ж за межі нормативного регулю-

вання. Відповідно, позбавлення суду можливості розсуду унеможливить вирішення справи по суті. Щодо наслідків законодавчої діяльності парламенту, то тут також необхідним є надання суду певних меж розсуду, адже закріплені в законах правові положення не є сталими. Право небезпідставно розглядається як динамічне явище, потребує постійного оновлення законодавства або ж його тлумачення судом з урахуванням сучасних умов. Саме тому суд повинен наділятися певними можливостями розсуду, виваженими та логічними, «необхідними в демократичному суспільстві», як зазначає Європейський суд з прав людини [9].

І. В. Слободенюк, розглядаючи ж межі дискреції слідчого судді під час розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора в межах досудового розслідування, зосереджує увагу на нормах кримінального процесуального законодавства України, зокрема на положеннях ст. 307 КПК. Автор зазначає, що законодавець чітко регулює повноваження слідчого судді у цих ситуаціях, що забезпечує правову визначеність і обмежує можливість зловживання дискрецією. Однак з такою тезою погодитися важко, тим більше, що дослідник наголошує, що серед слідчих суддів немає єдиної позиції щодо доцільності перевірки обґрунтованості підозри на різних етапах досудового розслідування [10, с. 173–178]. Ще однією важливою можливістю є зобов'язання органів досудового розслідування припинити певні дії, якщо вони порушують права особи, або, навпаки, зобов'язання виконати конкретну процесуальну дію, якщо вона є необхідною для забезпечення правосуддя. Нарешті, слідчий суддя має право відмовити в задоволенні скарги, якщо скарга не має доказового підґрунтя або не відповідає вимогам законодавства [5]. Всі ці положення повинні створити систему контролю та забезпечення законності в досудовому розслідуванні, водночас не надаючи судді надмірних повноважень для самостійного визначення результату процесу, що може привести до порушення прав учасників. У такий спосіб, слідчий суддя має право діяти в межах законодавчо визначених рамок, що забезпечує баланс між гнучкістю правозастосування та необхідністю дотримання чітких правових стандартів [10].

Щодо співвідношення і розмежування понять «судовий розсуд» та «дискреційні повноваження судді», ми поділяємо думки тих науковців, які наголошують на самостійності таких правових категорій. Разом із цим, варто зазначити, що на нашу думку, ці категорії перебувають у взаємозв'язку та залежності.

Висновки, зроблені в результаті дослідження, і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Дискреційні повноваження слід розглядати як різновид прав та обов'язків наділеного владою суб'єкта (специфічний вид повноважень). Поняття судового розсуду охоплює реалізацію зазначених дискреційних повноважень, застосування правових норм-цілей, норм-засад (принципів), певні особливості встановлення фактичних обставин кримінального провадження, окремі сторони втілення в діяльність правосвідомості правозастосовника. Перспективним видається дослідження специфіки судового розсуду слідчого судді щодо вирішення окремих питань судового контролю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. К.: Перун, 2005. 1728 с.
2. Венгер В. М. Обмеження дискреційних повноважень як складова принципу верховенства права. *Наукові записки НаУКМА*. 2013. Т. 144-145 : *Юридичні науки*. С. 49-54. URL : <https://surl.li/rhyitir>
3. Губська О. Дискреція та її межі: що говорить про це національне та міжнародне законодавство. *Судово-юридична газета*. URL : <https://surl.li/enhwiv>
4. Жильцов О. Л. Поняття і підстави судової дискреції (суддівського розсуду). *Юридичний бюлетень*. 2017. Вип. 4. С. 8-17. URL : <https://surl.li/fzlsic>
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України* : URL : <https://surl.li/qzoentm>

6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*: URL: <https://surl.li/jjwubm>
7. Куфтирев П.В. Суддівський розсуд у теорії права дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2009. 209 с.
8. Перепелюк В. *Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією. Судова влада України*. 11 квітня 2018 р. URL: <https://surl.li/dfhlso>
9. Постанова ККС ВС від 06 серпня 2020 р. Справа № 155/1064/18. *ЄДРСР*. URL: <https://surl.li/hyysis>
10. Слободенюк І. В. Межі дискреції слідчого судді під час розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дільничного або прокурора в межах досудового розслідування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3. Ч. 3. С. 173-178.
11. Торбас О.О. Розсуд у кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. 478 с.
12. Шевченко А. В. Суддівський розсуд і суддівське свавілля: межі дозволеного та відповідальність за їх порушення. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 111-120.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025
Дата публікації: 29.10.2025